

DE VROUW ALS 'DE ANDER'

'Je wordt niet als vrouw geboren, je wordt tot vrouw gemaakt.' Dit is de bekendste regel uit *De tweede sekse*, het beroemdste boek van Simone de Beauvoir (1908-1986). Anders dan vaak wordt gedacht is het niet de eerste zin van haar (in Nederlandse vertaling bijna negenhonderd bladzijden tellende) magnum opus, maar hij vat haar betoog kernachtig samen en doet al decennialang dienst als herkenningmelodie van hét feministische standaardwerk uit de twintigste eeuw. *De tweede sekse* gaat inmiddels al een paar generaties mee als hart onder de riem van lezers met een hekel aan opvattingen waarin de mensheid wordt verdeeld in mannetjes- en vrouwtjesdieren. Tot op de dag van vandaag wordt eruit geput in reacties op wetenschappelijke, religieuze en populaire opvattingen waarin moederschap en zorgzaamheid worden gepresenteerd als de natuurlijke bestemming van een vrouwenleven. De Beauvoir kwam tot de conclusie dat gedragingen die worden toegeschreven aan onwrikbare sekseverschillen in de eerste plaats zijn gestoeld op opvoeding, hardnekkige tradities, verinnerlijkte verwachtingen en door mannen bedachte rechtvaardigingen voor het feit dat zij de baas spelen over de wereld, de wapens en de vrouwen. In haar existentialistische jargon: de man wordt beschouwd en beschouwt zichzelf als autonoom handelend 'subject', de vrouw gaat – ook in haar eigen ogen – door voor een afhankelijk en inferieur 'object'. Terwijl hij tal van vrijheden geniet om zijn leven naar eigen goeddunken in te richten, kampt zij met een scala aan

aannamen over de inborst van de vrouw die haar veroordelen tot afstompende dienstbaarheid als hoedster en voedster van een gezin. Zoals ze in haar inleiding schreef: 'Ook de meest middelmatige man meent een halfgod te zijn in vergelijking met vrouwen.' Deze vaststelling liet ze door het boek heen in meerdere varianten terugkomen, hier en daar afgewisseld met passages waarin ze toch ook compassie toont met de tot man gemaakte man: 'De man wordt verteerd door de zorg zich mannelijk, evenwichtig en superieur voor te doen.' En: 'Men zou de man bevrijden door de vrouwen vrij te maken. Maar dat is nu juist datgene waar hij zo'n angst voor heeft. Hij houdt hardnekkig vast aan de mystificaties die zijn bedoeld om de vrouw in haar ketenen te houden.'

Het waren opvattingen waarmee ze rond het uitkomen van *De tweede sekse* nog maar weinig applaus oogstte.

In 1949 verscheen de eerste druk, in de periode van naoorlogse schraalheid, wederopbouw en restauratie van vooroorlogse gezagsverhoudingen in Europa. De eerste feministische golf was allang weggeëbd, de volgende opleving van feministisch activisme zou nog een paar decennia op zich laten wachten. Dat de vrouwen van Frankrijk in 1944 eindelijk ook kiesrecht hadden gekregen, was eerder een beloning voor de actieve rol die (invloedrijke) Françaises tijdens de Tweede Wereldoorlog hadden gespeeld in het verzet tegen nazi-Duitsland dan het resultaat van een breed gedragen feministische campagne. Er was geen sprake van een vrouwenbeweging die De Beauvoir aanzette tot het schrijven van haar even uitvoerige als opruiende studie. Integendeel: zowel in Frankrijk als in de rest van de westerse wereld legden de meeste vrouwen zich goedschiks of kwaadschiks neer bij het burgerlijke ideaal van de man als kostwinner/hoofd van het gezin

en de vrouw als fulltime moeder/huishoudster dat tot in de jaren zeventig domineerde. In Nederland duurde het tot de tweede helft van de jaren vijftig voordat een aantal wettelijke bepalingen werd geschrapt waarmee getrouwde vrouwen waren vastgeklonken aan huis en haard. Tot 1956 waren ze zelfs nog ‘handelingsonbekwaam’: met het geven van hun jawoord berustten ze erin dat hun man de baas werd over alle geldzaken en bekleed werd met het bevoegd gezag over haarzelf en haar (toekomstige) kinderen. De Beauvoirs perspectief van een wereld waarin vrouwen en mannen evenveel kans hadden op interessant werk lag ver weg van wat zij ‘de geleefde werkelijkheid’ noemde. Vrouwen met een baan die niet in het verlengde lag van het verzorgende en ondersteunende werk dat ze toch al deden, hoorden net als De Beauvoir bij de uitzonderingen en werden door de goegemeente ‘onvrouwelijk’ genoemd.

Bij verschijning van *De tweede sekse* kreeg De Beauvoir de ene na de andere verwensing naar haar hoofd. Kerkvaders en conservatieven riepen het hardst, maar ook geleerden, politici, schrijvers en recensenten die voor gematigd of zelfs progressief doorgingen reageerden aangebrand op haar ideeën over een nieuwe maatschappij waarin mannen én vrouwen economisch, sociaal en seksueel onafhankelijke individuen zouden zijn.

De meeste commotie ging over de vrijmoedigheid waarmee zij schreef over onderwerpen waarover doorgaans slechts werd gefluisterd. Aan geslachtsgemeenschap, prostitutie, abortus, lesbische seks en lichamelijk verval wijdde ze niet mis te verstane passages. Dat ze haar hoofdstuk over het moederschap begon met een uitvoerig pleidooi voor legalisering van medisch verantwoorde zwangerschapsonderbreking veroorzaakte

misschien nog het grootste schandaal. De statistieken waaruit ze putte toonden aan dat het toenmalige gebrek aan betrouwbare anticonceptie, gecombineerd met een alleen voor vrouwen geldende kuisheidsmoraal, ervoor zorgden dat talloze vrouwen en meisjes door het leven gingen als schuldbevuste wetsovertreders. Abortus provocatus was dan wel verboden, maar werd op grote schaal uitgevoerd, zowel door betrouwbare artsen als door een leger van ‘engeltjesmaaksters’, vrouwen in obscure achterafkamertjes die je met de spreekwoordelijk geworden zeepsputten, breinaalden en andere – levensbedreigende – methoden van je zwangerschap afhielpen. Volgens een door De Beauvoir aangehaald onderzoek lag in Frankrijk het aantal abortussen jaarlijks op 800 000 tot 1 miljoen. Een arts die ze citeerde liet in 1948 weten: ‘Abortus is een gangbare gewoonte geworden [...] De onderdrukking ervan is praktisch volkomen mislukt.’

Over haar eigen belevenissen met abortus provocatus had ze het niet in *De tweede sekse*. Daarover gaf ze pas begin jaren zeventig openheid van zaken, toen abortusvrijheid een speerpunt werd van de zogenoemde Tweede Feministische Golf en persoonlijke ervaringen de basis gingen vormen van politieke vrouwenacties. In 1971 schreef ze de tekst van ‘Het manifest van de 343’, waarin 343 Françaises vrije abortus eisten en verklaarden dat zijzelf een abortus hadden ondergaan. Ruim twintig jaar na verschijning van *De tweede sekse* werd De Beauvoir boegbeeld van de nieuwe vrouwenbeweging en begon ze zichzelf ook feministe te noemen.

Dat zij zich nog eens zou scharen onder het opnieuw omarmde ‘wij vrouwen’ lag eind jaren veertig niet in de lijn der verwachtingen. Weliswaar schreef ze haar imponerende studie uit ergernis over de onderhorige positie

van de vrouw, maar ze hanteerde de toon van een onafhankelijke deskundige. Vrijwel nergens in *De tweede sekse* had ze het over 'ik' of 'wij'. Volgens sommige feministen van de naoorlogse generaties was dat een omissie van formaat, maar het was wel in overeenstemming met haar zelfbeeld uit de tijd waarin zij werkte aan het boek dat haar beroemd en berucht maakte. Ze positioneerde zichzelf als intellectueel individu, niet als representant van haar sekse. Zij was vanzelfsprekend onderdeel van een kosmopolitische vriendenkring waarvan behalve bekende denkers en schrijvers ook beeldend kunstenaars als Pablo Picasso en Alberto Giacometti deel uitmaakten, en ze stortte zich minstens zo gretig in seksuele avonturen als de mannen die haar omringden. In haar gevoel was er geen of weinig identiteitsverschil tussen haar en hen, en al helemaal niet tussen haar en de filosoof en schrijver Jean-Paul Sartre, met wie ze al zo'n twintig jaar leefde en werkte. Ze was ongetrouwd, kinderloos, deed aan vrije liefde en besteedde het grootste deel van haar tijd aan nadenken, studeren, schrijven en met geestverwanten in cafés zitten om van gedachten te wisselen over de filosofische, psychologische en politieke kwesties die haar en Sartre beroerden. Met huishoudelijk werk of het verzorgen van maaltijden hield ze zich nauwelijks bezig. Ze woonde vaak in hotels, wisselde perioden van rusteloos doorwerken af met lange wandelvakanties en buitenlandse reizen, at doorgaans buiten de deur, en de mare gaat dat ze gedurende de achtenzeventig jaar van haar leven letterlijk nooit eigenhandig een kop koffie zette.

Volgens Deirde Bair duurde het na verschijning van *De tweede sekse* nog vele jaren voordat ze een koppeling ging maken tussen haar eigen bestaan en haar besluit zich uit te spreken over de sekseverhoudingen. In haar in 1990

in Nederlandse vertaling bij Anthos/Lannoo verschenen biografie *Simone de Beauvoir* schreef Bair: 'In haar memoires zei De Beauvoir dat het boek "bijna bij toeval" ontstond. "Ik wilde het over mezelf hebben, en ik werd me bewust van het feit dat ik voordat ik dat kon doen allereerst over de positie van vrouwen in het algemeen moest schrijven." Later vertelde ze een interviewer: "Op een dag wilde ik mezelf voor mezelf verklaren. Ik begon over mezelf na te denken en enigszins tot mijn verrassing was het allereerste wat ik moest zeggen: ik ben een vrouw.'"

In *De tweede sekse* zegt ze het zo: 'Het zou nooit bij een man opkomen een boek te schrijven over de bijzondere positie die de mannen in het mensdom innemen. Als ik mezelf moet bepalen of beschrijven moet ik al beginnen met te zeggen: "Ik ben een vrouw." Die waarheid vormt dan de basis waarop elke andere bewering kan worden gestapeld. Een man begint nooit met zich te poneren als een individu van een bepaald geslacht; het spreekt vanzelf dat hij man is.'

De Beauvoir was rond de veertig toen ze *De tweede sekse* schreef. Bair citeert uit een gesprek waarin ze zegt dat ze 'verbaasd en zelfs geïrriteerd' zou zijn geweest 'als iemand me, toen ik dertig was, had verteld dat ik me met vrouwelijke problemen zou gaan bezighouden en dat het belangrijkste deel van mijn publiek uit vrouwen zou bestaan'. Ze voegde daaraan toe dat ze er geen spijt van had dat het zo was gelopen

'ZE DENKT ALS EEN MAN'

Simone Lucie Ernestine Marie Bertrand de Beauvoir werd op 9 januari 1908 in Parijs geboren. Ze was de oudste van twee dochters uit een deftig maar weinig bemiddeld gezin dat berooid uit de Eerste Wereldoorlog kwam. Haar vader was een liefhebber van literatuur en theater, en schijnt in zijn jeugd gespeeld te hebben met de gedachte om acteur te worden, wat in zijn milieu ongepast was. In plaats van zijn hart te volgen had hij rechten gestudeerd en werd hij ten slotte ambtenaar. Haar moeder kwam uit een welgestelde, streng religieuze familie. Zij voedde haar dochters op met het gezagsgetrouwe katholicisme waarin zijzelf was gevormd. De conventionele gezinsmoraal die De Beauvoir met de paplepel kreeg ingegoten, stond haaks op de leerroute die ze zou volgen. Haar ouders hadden te weinig geld om hun dochters een behoorlijke bruidsschat mee te geven en vonden dat ze dan maar moest studeren. Wie weet zou het haar marktwaarde als huwelijkskandidate vergroten, en anders zou ze op een fatsoenlijke manier haar eigen geld kunnen verdienen.

Zonder ironie – aan zelfspot deed ze zelden – vertelde ze later dat ze als kind non wilde worden, een eerzaam beroep voor meisjes die opzagen tegen de rol van moeder-de-vrouw in de kerkers van het monogame huwelijk. Tot haar zeventiende zat ze op een katholieke kostschool, waar ze rond haar veertiende van haar geloof viel en begon met lezen en nadenken over een leven waarin 'waarheid' en 'eigen verantwoordelijkheid' de plaats innamen van een almachtige God.

‘Ze denkt als een man,’ zei haar vader over haar toen ze nog heel jong was. In *Herinneringen van een welopgevoed meisje*, het boek waarin ze terugblijkt op de benauwende burgerlijkheid waaruit ze zich losmaakte, beschrijft ze haar vaders ambivalentie over haar intellectuele vermogens. Aan de ene kant deed het hem plezier dat zijn oudste dochter de hersens had van de zoon die hij eigenlijk had willen hebben, aan de andere kant had hij – net als haar moeder – moeite met meisjes die afdreven van hun ‘natuurlijke’ bestemming als vrouw. Hij was echter trots toen ze werd toegelaten op de Parijse Sorbonne, waar ze literatuurwetenschap, wiskunde en filosofie studeerde en doorstroomde naar de docentenopleiding van de prestigieuze *École normale supérieure*. Daar leerde ze Jean-Paul Sartre kennen, net als zij een buitenstaander van het gewone leven. Volgens sommigen begon hij haar al vrij snel ‘castor’ (bever) te noemen, vanwege de nimmer aflatende ijver waarmee ze zich op haar werk concentreerde. Een leuker verhaal over de herkomst van die troetelnaam is dat Sartre hem pas ging gebruiken nadat hij had gehoord dat de Amerikaanse schrijver Nelson Algren – met wie ze eind jaren veertig een verhouding had – haar achternaam niet goed kon uitspreken. In plaats van Beauvoir zei hij *beaver*, het Engelse woord voor bever.

Dikwijls wordt aangenomen dat het Sartre was die grensverleggende voorwaarden stelde aan hun relatie. Per slot van rekening was het meestal de man die ongebonden wilde blijven, of zich gedroeg alsof dat zo was. In hun geval heerste bij allebei de neiging zichzelf en elkaar als vrije mensen te blijven beschouwen. Net als een heleboel andere conventies vonden ze ook het huwelijk ‘bourgeois’. Eind jaren twintig wist Sartre echter geen andere ma-

nier om hun betrekkingen vorm te geven dan haar ten huwelijk te vragen. Dat deed hij driemaal. Alle drie de keren zei ze nee. Na haar laatste afwijzing kwam hij met een alternatief. De Beauvoir was eenentwintig en Sartre vierentwintig toen ze hun fameuze pact sloten: ze zouden elkaars levensgezellen blijven, maar dan ongetrouwd, met behoud van hun zelfstandigheid, én met de vrijheid in alle openheid seksuele verhoudingen te hebben met anderen. Het was een mentaliteit die in 1929 zelden voorkwam, maar vanaf de jaren zestig gulzig werd omhelsd door opstandige babyboomers die – geruggesteund door de komst van de anticonceptiepil – naast een sociale revolutie ook een seksuele revolutie nastreefden.

De Beauvoir en Sartre deden lang dienst als mondaine idolen van jonge vrouwen en mannen die waren aangehaakt door idealen over gelijkheid, vrijheid en wereldburgerschap. Ze waren de verpersoonlijking van het intellectuele, artistieke, bourgondische, chique, onconventionele, romantische en rebelse Parijs waar bijna alles als eerste gebeurde. Hun levensstijl sprak minstens zo tot de verbeelding als hun afhankelijkheid aan de antikoloniale bevrijdingsbewegingen van Algerije en Vietnam. Intensief omgaan met interessante geestverwanten, reizen maken naar verre landen, wonen in hotels, schrijven in Parijse cafés en vrijen met wie je maar begeerde: het leek allemaal even aantrekkelijk.

Veel van haar toenmalige bewonderaars leerden met vallen en opstaan dat de door haar gepropageerde polyamorie haar eigen vormen van ongeluk met zich meebracht. Met gretigheid lazen ze na haar dood gepubliceerde biografieën waarin een reeks van haar geliefden de revue passeert, onder wie erg jonge vrouwen met wie Sartre en zij allebei een poosje vreeën, en de zeventien jaar

jongere filosoof en filmmaker Claude Lanzmann, met wie ze in de jaren vijftig in één huis woonde. Stuk voor stuk zijn het boeken waaruit duidelijk wordt dat de bijzondere verbintenis tussen haar en Sartre toch ook gepaard ging met existentiële droefenis, zowel bij de minnaressen en minnaars die werden versleten als bij De Beauvoir zelf. Uit dagboek aantekeningen die boven water waren gekomen bleek dat ze wel degelijk had geleden onder de jaloezie en verlatingsangst die passé waren verklaard door de veranderingsgezinde voorhoede die seksuele vrijheid predikte.

Vaststellen dat ze postuum door de mand viel is overdreven. Zowel in *De tweede sekse* als in haar (autobiografische) romans had ze het al bij herhaling over de emoties die maken dat ook de vrije liefde een mijnenveld is van misverstanden, onrealistische verwachtingen en niet ingeloste beloften. De menselijke psyche is nu eenmaal een vat vol contradicties en radeloosheden. Het heeft iets ranzigs dat haar lezers zich in groten getale op de vraag stortten of en tot wanneer Simone de Beauvoir 'het' daadwerkelijk deed met Jean-Paul Sartre, en of ze eigenlijk niet gelukkiger was geworden als ze hem eind jaren veertig had ingeruild voor Nelson Algren, met wie ze een hartstochtelijke relatie beleefde. Algren wilde dat ze zijn echtgenote werd en dat ze bij hem in Chicago kwam wonen. Zij kon zich daar niet toe zetten. Het was rond de tijd dat ze *De tweede sekse* afrondde toen ze steeds duidelijker hardop ging zeggen dat ze Parijs, Sartre en haar uitgebreide vriendenkring nooit voor hem zou opgeven.

Hoewel het gemis van Algren haar door de ziel sneed, bleven haar opvattingen over onafhankelijkheid in amoureuze betrekkingen consistent. Een kleine honderd bladzijden voordat ze *De tweede sekse* besluit met haar oproep